

De noodzaak van een multiculturele mentaliteit

↳ SYLVAIN VAN LABEKE

De multiculturele samenleving vereist van haar burgers een ‘multiculturele mentaliteit’ die de grenzen van etnie, nationaliteit en religie overstijgt. Dit vergt niet alleen van ‘autochtonen’ een mentaliteitsverandering, maar evenzeer van ‘allochtonen’¹ die de diversiteit aan culturen letterlijk en symbolisch hebben geïmporteerd.

De naoorlogse multiculturele samenleving is na pakweg 40 jaar een gegeven waar tal van mensen, om niet te zeggen de meerderheid, nog steeds niet aan gewoon is geraakt. Ikzelf, jaargang 1942, heb mijn eerste 33 levensjaren in een ‘witte’ wereld doorgebracht. Pas daarna verschenen ‘gekleurde’ mensen in mijn straatbeeld. Begrippen als multi- en interculturaliteit waren mij vreemd. Gaandeweg heb ik een diverse, kleurrijke samenleving leren ontdekken. Vandaag geniet ik van de warmte van mijn Turkse vriendenkring. Maar ik ervaar daarnaast ook het (toenemende) spanningsveld tussen de idealiteit van het harmonieuze leven in diversiteit mét elkaar en de realiteit van het vervreemdende en conflictueuze leven naast elkaar.

Het is niet steeds evident om met twee of meer culturen als ethisch en praktisch referentiekader te moeten leven. Zo wordt er al vlug, té vlug gezegd dat het leven in twee culturen voor allochtonen een verrijking is ... alsof dat een automatisme zou zijn. Waarden en normen, gebruiken en gewoontes worden geïnterioriseerd via een langdurig proces van opvoeding en beïnvloeding in gezin (de allochtone cultuur) en school (de autochtone cultuur). Het is niet aan iedereen en in alle omstandigheden gegeven om dit op een consistente en duurzame wijze te integreren.

Vlamingen hebben het dan op hun beurt moeilijk met het nieuwe wereldbeeld – de wereld als ‘global village’ – dat letterlijk vorm heeft gekregen in hun straat en stad. En ook hier is het niet aan iedereen en in alle omstandigheden gegeven om dit nieuwe wereldbeeld vlot te integreren in denken en handelen.

WAT BETREFT MULTICULTURALITEIT?

De multiculturele samenleving is, lokaal en wereldwijd, een onomkeerbaar feit. De zogenaamde monoculturele samenleving – is er die in pure vorm ooit wel geweest – heeft geen draagvlak meer. Natievorming op basis van bloedverwantschap (Blut und Boden) en collectieve mythes, verliest in versneld tempo aan betekenis. Hele gemeenschappen zwermen uit over de continenten om zich blijvend te vestigen in ‘het land van aankomst’.

Eén van de gevolgen is dat zowel het autochtone als allochtone individu in zijn leefwereld van alledag worden geconfronteerd met een zichtbare diversiteit, inherent aan het multiculturele samenleven. Zo hebben zich ook hier, in een overwegend joods-christelijke cultuur met alle bijbehorende gebruiken en symbolen vandien, andere culturen blijvend verankerend, met andersoortige culturele tradities, religieuze gebruiken en symbolen. Op het eerste gezicht is het vooral de autochtoon die daar onder te lijden heeft. Voor migranten is deze nieuwe leefsituatie echter evenzeer oorzaak van een algemeen gevoelen van onwelzijn dat zich nogal eens uit onder de vorm van psychosomatische klachten, vooral blijkt bij vrouwen.

De stad is de biotoop bij uitstek waar deze diversiteit zich openbaart in de publieke ruimte. Dit creëert enerzijds vervreemding en conflict en anderzijds de mogelijkheid tot dialoog en ontmoeting. Ik leg de nadruk op de ‘mogelijkheid’ tot dialoog en ontmoeting, omdat spontane ontmoeting (in de positieve zin van het woord) tussen culturen om allerlei redenen weinig voorkomt. Ontmoeting bij ons blijft veelal beperkt tot haar georganiseerde vorm in de koesterende schoot van het sociaal-culturele middenveld.

Het potentieel aan conflictsituaties is helaas nog altijd veel groter, gevoed door stereotypen denken, vooroordelen allerhande en latent racisme. Wij leven als het ware op een vulkaan met, op geregelde tijdstippen, erupties van etnisch-cultureel geweld. Dit alles hoeft ons niet te verbazen, omdat deze reflexen diep in de menselijke psyche aanwezig zijn. De auteur Eddy Daniels zegt daarover in zijn boek ‘De open samenleving en haar nieuwe vijanden’ (2005) het volgende: “Racisme is, biologisch gesproken, ‘natuurlijk’; antiracisme is een culturele mutatie. Onze genetische programmatie dwingt ons in crisissituaties als vanzelf tot een *eigen volk eerst*-reflex en het is daarom verleidelijk én primair om dit ecologische determinisme maar meteen tot morele norm uit te roepen. Het is echter kenmerkend voor beschaving dat men dit ‘natuurlijke’ niveau bewust achter zich laat voor het tegendeel, de Open Samenleving. Daarin zijn alle mensen en volkeren principieel gelijk, wat wil zeggen: gelijk in rechten maar ook in plichten. Die revolutionaire opvatting is het unieke westerse erfgoed voor de mensheid, de kern van haar historische traditie. Wie zich racistisch opstelt verloochent de ziel zelf van de westerse beschaving.” Tot zover Eddy Daniels³. Laten wij evenwel niet naïef zijn ... tussen allochtonen onderling leven ook tal van racistische gevoelens.

Verwerpelijk is echter dat bepaalde politieke strekkingen handig misbruik weten te maken van onze genetische programmatie en aangeboren weerstand tegen verandering ...

om racisme aan te wakkeren, mensen tegen elkaar op te zetten en het conflict levendig te houden. Terloops wil ik er op wijzen dat het de woordvoerders van migrantenorganisaties waren die, als eersten in Vlaanderen, beginnen hameren zijn op de plichten van allochtonen en zich niet langer lieten bepamperen door blanke welzijnswerkers.

De ‘open samenleving’ is geen louter theoretisch model, maar een dwingende vorm van georganiseerd samenleven om te overleven. Zij is zonder meer een noodzaak, om aan de komende generaties een leefbare toekomst te bieden, onafgezien van de andere problemen, onder meer het milieu en de wereldwijde ongelijkheid, die in ijtempo op ons afkomen. Hoe dan ook, de wereld zal in de komende tijd en in toenemende mate te maken krijgen met niet meer te stuiten immigratiestromen, vooral om economische, klimatologische en demografische redenen. De instroom van de meest diverse culturen en religies is een realiteit waar Europa en de lidstaten best rekening mee houden. Wij moeten leren omgaan met deze ‘veelheid aan identiteiten’, niet enkel en alleen om te overleven, maar ook om een geïntegreerd Europa te creëren op basis van een multi-etnisch Europees burgerschap.

Betekenisvol voor die evolutie is het ‘Europees Islamitisch Charter’ dat begin 2008 door meer dan 400 moslimorganisaties in Europa werd ondertekend. Het charter roept de moslims in Europa op om zich op een positieve manier te integreren in hun respectieve maatschappijen, op basis van een harmonieus evenwicht tussen het behoud van hun moslimidentiteit en hun burgerplichten in een gesecculariseerd Europa. Ik beveel de lectuur van dit charter te zeerste aan. Het is bemoedigend dat de Europese moslims in dit charter een aantal waarden en principes⁴ onderschrijven die voor ons verworven lijken te zijn, maar waarvan de meesten onder ons nog overtuigd zijn van het tegendeel voor moslims.

WAT BETREFT IDENTITEIT

Een getuigenis.

“Ik ervaar vanuit mijn specifieke etnisch-culturele roots een zeer sterke behoefte aan verbondenheid met mijn gemeenschap. Daarnaast heeft de westerse leefwereld mijn individualiteit als mens en als vrouw versterkt. Daarmee wil ik niet gezegd hebben dat alle Vlamingen ‘hyperindividualisten’ en alle allochtonen bij wijze van spreken ‘kuddedieren’ zouden zijn. Het is allemaal een kwestie van gezond evenwicht. Het vrijheidsideaal in het Westen heeft zich té veel geprononceerd als het ideaal van de negatieve vrijheid, dat ontspoord is in een narcistische individualisering of een vrijheidsbeleving zonder verantwoordelijkheidsgevoel. Het individu staat hier boven de gemeenschap.

In vele moslimlanden daarentegen is, behoudens uitzonderingen en ondergronds verzet, de sociale en religieuze controle nog té nadrukkelijk aanwezig en wordt een kritische individuele ontplooiing gezien als een bedreiging voor de hele gemeenschap. Hier is het individu ondergeschikt aan de gemeenschap.

In mijn geboorteland, waar nochtans de scheiding van moskee en staat grondwettelijk vastligt, zijn op het platteland nog strenge, onderdrukkende culturele en religieuze controlemechanis-

men gangbaar, vooral ten aanzien van de vrouwen. En het is overwegend het platteland dat zijn boerenzonen heeft laten immigreren naar Europa, waardoor deze tradities tot op vandaag het leven van de meerderheid van hen in de diverse Europese landen grotendeels bepalen, dus ook in Vlaanderen. Dit stuit op veel onbegrip – en dan druk ik het nog zacht uit – bij tal van Vlamingen in alle lagen van de bevolking. Maar in een maatschappij waar etnisch-culturele minderheden geconfronteerd worden met allerlei vormen van uitsluiting en een toenemende druk om zich te integreren, begrijp daaronder ‘aanpassen’, biedt dit houvast en is het bovendien een uiting van zelfrespect. Bij diverse allochtone gemeenschappen handhaaft zich aldus een groepsidentiteit die is ingegeven door aan de ene kant een innige, nostalgische verbondenheid met het vaderland – bij een aantal jongeren neemt dit zelfs mythische vormen aan – en aan de andere kant het solidariteitsgevoel van een ‘gediscrimineerde minderheid’. Deze groepsidentiteit komt vooral tot uiting in cultureel-religieuze symbolen en gebruiken. Allochtone gemeenschappen vertonen de neiging om op zichzelf terug te plooiën, ook mijn eigen gemeenschap. Zo is het migrantenverenigingsleven er tot op vandaag niet in geslaagd, behoudens zeldzame uitzonderingen, om uit de eigen cocon te breken en bijvoorbeeld geïntegreerde verbanden aan te gaan met het Vlaamse verenigingsleven⁵. Integendeel, er zijn onder meer allochtone voetbalclubs, aparte moslimscouts en, zo las ik onlangs nog, een allochtoon theatergezelschap. Allochtonen die een geslaagd parcours via onderwijs en werk hebben afgelegd en zich probleemloos handhaven in de westerse wereld, zijn na pakweg veertig jaar verhoudingsgewijs nog steeds zeldzaam.”

Moeten allochtonen zich dan een Vlaamse mentaliteit toeëigenen om van een geslaagde integratie te kunnen spreken? Neen dus. Als eerder het beeld werd geschetst van een groepsidentiteit vanuit een negatieve motivatie en daarvoor in zekere mate begrip op te brengen is, kan daarentegen een gezonde, niet segregerende groepsidentiteit erkend en gewaardeerd worden vanuit een positieve manifestatie van de eigenheid in de multiculturele samenleving ... een zichtbare diversiteit met weliswaar een zo intensief mogelijk intercultureel sociaal verkeer.

Mensen hoeven hun roots niet te loochenen, evenmin als dat zij zich per se moeten afzetten tegen een a priori negatief gepercipieerde beïnvloeding door de westerse levensstijl. Juist die mengvorm houdt de belofte in – wat iets anders is dan het automatisme waarvan eerder sprake – van een rijke en zingevende individuele identiteit. Maar elk moet dat op zijn of haar manier kunnen doen, zonder dwang tot aanpassing aan het onrealistisch beeld van een zogenaamde authentieke Vlaamse of gelijk welke andere mythische identiteit. Diegenen die daarvoor pleiten hebben last van een nostalgische kramp, een utopisch verlangen naar de eenvoud en puurheid van een tijd die er in de feitelijkheid nooit is geweest en er minder dan ooit zal zijn. Dit soort van mensen is niet opgewassen tegen de complexiteit van het bestaan en weet eigenlijk niet om te gaan met de dynamiek van een open samenleving. Deze mensen moeten stilaan tot het besef komen dat de wereld in pakweg de laatste halve eeuw een evolutie zonder voorgaande heeft gekend en zich

getransformeerd heeft tot een wereld zonder grenzen, in alle betekenissen van het woord. Een wereld zonder grenzen die geen synoniem is van ‘culturele eenheidsworst’, soms ver-amerikanisering genoemd, maar ruimte creëert voor ‘eigenheid’. Ik heb het bewust over ‘ruimte creëren’ en niet over ‘ruimte laten’, omdat creatie een dynamiek veronderstelt, een proces waarbij men de ‘etnisch-culturele eigenheid’ van de ander tracht te begrijpen en tot op bepaalde hoogte respecteert en aanvaardt. Ik versta dit als interculturele dynamiek of ontmoeting en dialoog tussen culturen.

WAT BETREFT INTERCULTURALITEIT

Interculturaliteit veronderstelt verscheidenheid. Interculturaliteit vergt oefening, liefst van jongsaf aan. “Daarom moeten we in het onderwijs vooral het vermogen ontwikkelen ... tot denken vanuit verschillende denkkaders, tot denken vanuit de logica van de andere. Daartoe moet je voor verschillen openstaan, zonder je eraan te onderwerpen”, aldus opnieuw Eddy Daniels. Ikzelf ben groot voorstander van de pluralistische school waar levensbeschouwelijke confrontatie kan bijdragen tot een open en verdraagzame levenshouding. Zo heb ik er geen goed gevoelen bij dat er een nieuw verzuild netwerk van moslimscholen dreigt te ontstaan.

De multiculturele mens aanvaardt dat er verschillende waarheden zijn, die elk op zich zingevend zijn voor diegenen die erin geloven. In die zin merk ik een evolutie in de moslimwereld bij ons in Vlaanderen. Dat inderdaad een vooraanstaand woordvoerder van de moslimgemeenschap recentelijk nog erkend heeft dat er verschillende soorten waarheden zijn, is betekenisvol voor de ontwikkeling van een andersoortige Islam in Vlaanderen en Europa. Tien à twintig jaar geleden was een dergelijke open en tolerante houding nog niet vanzelfsprekend. Dat belet niet dat er nog steeds fundamentalistische opvattingen levendig zijn in bepaalde moslimkringen. Karim Hassoun, voorzitter van de Arabisch Europese Liga, zegt in ‘Humo’s moslimenquête’ van 27 november 2007 het volgende: “... mijn ideologie staat boven de grondwet. Ik zal ervoor ijveren dat mijn standpunten, die deels geïnspireerd zijn door de islam en de Koran, wetten worden”. Hij heeft het dan over de invoering van de sharia. Gelukkig dat Selahattin Koçak, bekende Turkse Vlaming en schepen in Beringen, in hetzelfde artikel daar tegenin gaat en onverminderd pleit voor de democratische rechtsstaat waar geen plaats is voor de sharia. Maar het zijn uitspraken als deze van Hassoun die de sfeer bepalen en moslims, zonder enig onderscheid, bij tal van Vlamingen in een slecht daglicht stellen. In om het even welke religieuze of levensbeschouwelijke strekking zijn er extremisten of fundamentalisten⁶. Wij mogen ons evenwel door die kleine minderheid niet laten meeslepen in een radicaliteit, die de multiculturaliteit verwerpt en de interculturele dialoog en ontmoeting ten zeerste bemoeilijkt; interculturele dialoog en ontmoeting die de weg moeten effenen naar een waarachtig multicultureel samenleven, waarin afspraken moeten gemaakt worden over de wijze waarop het samenleven in al zijn verscheidenheid vorm moet krijgen. Het alternatief is vervreemding, waarbij in het beste geval gemeenschappen zonder al te veel geweld naast elkaar leven. Maar discriminatie en conflict zijn dan nooit veraf.

Ik kom terug bij mijn uitgangstelling, met name dat de multiculturele samenleving van haar burgers een multiculturele mentaliteit vergt die de grenzen van etnie, nationaliteit en religie overstijgt. Anders gezegd, etnie, nationaliteit of religie mogen niet langer de dominante kaders of structuren vormen voor de organisatie van de samenleving. Dit is verleden tijd. Het theoretisch model van de ‘open samenleving’ van Karl Popper heeft wel stilaan de pensioengerechtigde leeftijd bereikt, maar in de praktijk staat dat model blijkbaar nog in zijn kinderschoenen. Misschien moet Europa het voortouw nemen in de uitbouw van een levensvatbare multiculturele samenleving als een harmonieus samenleven van mensen van diverse origine in vrijheid, gelijkheid en solidariteit. Ik besef dat ik hiermee de idealistische toer opga, dit terwijl ik mij laat vertellen dat er geen ‘grote verhalen’ meer zijn. Best mogelijk, maar wat is het alternatief? Als ik moet kiezen tussen conflictueus of vreedzaam samenleven, kan ik niet anders dan mij te engageren voor de open, multiculturele samenleving, hoe utopisch deze ook nog mag zijn.

De open, multiculturele samenleving moet volgens mij gebaseerd zijn op twee uitgangspunten, zijnde het respect voor de mensenrechten en de praktijk van het ‘actief pluralisme’⁷.

Een aantal basiswaarden vormt het overkoepelend kader van de democratische rechtsstaat. Deze zijn in de eerste plaats de scheiding tussen kerk en staat, de gelijkheid van man en vrouw en de diverse soorten vrijheden, onder meer de godsdienstvrijheid en de vrijheid van meningsuiting. Wij mogen inderdaad niet terug naar de tijd dat een hele samenleving werd gedomineerd en gecontroleerd door een godsdienst, dat vrouwen minder rechten hadden dan mannen en dat de vrijheid van meningsuiting gedwongen werd ondergronds te gaan. Over de vrijheid van meningsuiting in zijn provocerende vorm valt er nog wel een en ander te zeggen, maar daar ga ik hier niet verder op in⁸.

Tegelijkertijd moet er, naast dit universele kader van basiswaarden, ruimte gecreëerd worden voor diversiteit of het in praktijk brengen van een ‘actief pluralisme’. De laatste tijd is over dat begrip al veel gezegd en geschreven. Ik beperk mij tot een uitspraak van dr. Mouloud Kalaai die daarover het volgende zegt: “Pluralisme is niet het verbieden van uitingen van diversiteit. Integendeel, het is juist het omhelzen van die uitingen en het activeren van de deelname van de diverse overtuigingen aan de verschillende invullingen van het maatschappelijk leven.”

Met andere woorden, universalisme en particularisme – om het even in deze bewoordingen uit te drukken – moeten harmonieus kunnen samengaan. De ‘onredelijkheid’ van Bas Heyne⁹ moet, tot op bepaalde hoogte, door individuen en gemeenschappen kunnen beleefd en zelfs gekoesterd worden. De ‘onredelijkheid’ van Heyne uit zich dan in de gehechtheid aan de etnische groep, de liefde voor de natie – ook nog heimatgevoel genoemd – en de zingeving van een al dan niet religieus geïnspireerde mens- en maatschappijvisie. Dit drieluk vormt dan de ‘eigen(aardig)heid’ van het betreffende individu of gemeenschap.

Bij wijze van conclusie, een Turk mag zich gerust een Turk blijven voelen ... een Iranees, een Iranees ... een Bulgaar, een Bulgaar en een Congolees, een Congolees. Vanaf het moment dat hij of zij de basiswaarden van onze seculiere samenleving respecteert, de plichten van zijn of haar burgerschap nakomt – uiteraard ook zonder enige belemmering gebruik (kunnen) makend van de daarbij horende rechten – en liefst behoorlijk kan communiceren in een gemeenschappelijke taal¹⁰ ... welnu, dan is hij of zij wat mij betreft volwaardig lid van onze multiculturele samenleving en onderdaan van de Belgische staat. En als toetje op de taart mag hij of zij zich nog nieuwe Belg noemen ook.

TOT BESLUIT

- De multiculturele samenleving is een feit. Er is geen weg terug.
- De interculturaliteit is een streefdoel. Dit vergt bereidheid en permanente inzet. De zaken op hun beloop laten leidt daarentegen tot vervreemding en conflict.
- De diversiteit aan culturen en levensbeschouwingen kan en mag niet worden geneutraliseerd. - Onderdrukking en verbanning leiden tot radicalisering.
- De diversiteit een plaats geven is geen teken van zwakte, maar juist een realistische invulling van een toekomstgerichte maatschappelijke ordening, gestoeld op het ‘actief pluralisme’.

Laat ons ten slotte hopen dat vreedzame coëxistentie in diversiteit het uiteindelijk haalt op vervreemding en conflict. Maar de mentaliteitsgeschiedenis leert ons evenwel dat we wellicht nog enig geduld zullen moeten oefenen.

NOTEN

- 1 De begrippen autochtonen en allochtonen worden tussen aanhalingstekens geplaatst, omdat er dringend behoefte is aan een overstijgend begrip.
- 2 Multiculturaliteit wordt hier gebruikt in zijn ‘etnisch-culturele’ en niet in zijn ruimere betekenis.
- 3 cf. ook Prof. Ulrich Libbrecht in zijn boek “Geen muren rond culturen” (1995)
- 4 De belangrijkste zijn gelijkheid tussen man en vrouw, respect voor de mensenrechten, individuele gewetensvrijheid, aanvaarding van het principe van de secularisatie, neutraliteit van de overheid en respect voor de wetten en autoriteiten van het land.
- 5 Een voor navolging vatbaar voorbeeld is de geïntegreerde samenwerking tussen de Unie van Turkse Verenigingen en het Willemsfonds.
- 6 Voor vele Vlamingen is dé islam een monolithisch blok. Er is geen of onvoldoende kennis over de islam als een ‘veelstromenland’.
- 7 Om elk misverstand te vermijden, de indruk mag hier niet worden gewekt dat enkel van allochtonen zou geëist worden respect op te brengen voor de fundamentele van de open, multiculturele samenleving. Die dwingende eis geldt evenzeer en onverminderd voor autochtonen.
- 8 Cf. Prof. Jan Blommaert in zijn essay ‘De crisis van de vrije meningsuiting’ (2004)
- 9 Cf. Bas Heyne in zijn boek ‘Onredelijkheid’ (2007)
- 10 In Vlaanderen is dat tot nader order het Nederlands

